

Odpowiedź na recenzję ks. Leszka Misiarczyka, *Biblical Annals* 4 (2014), s. 209-211.

MIROSŁAW S. WRÓBEL

Institut Nauk Biblijnych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
adres: Aleje Racławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: miwrobel@kul.pl

Na łamach „Biblical Annals”, vol. 4 (March 2014) 209-211 ks. Leszek Misiarczyk napisał recenzję mojej pracy pt. *Jezus i jego wyznawcy w Talmudzie. Analiza tekstologiczna, historyczna i socjologiczna* (Lublin 2013), ss. 272. W recenzji tej prócz walorów pracy wskazuje on na „braki” oraz „elementy dyskusyjne”. Pragnę odnieść się do przytoczonych przez niego siedmiu kwestii, z których tylko jedną uważam za zasadną, a pozostałe za wynikające z jego powierzchownej lektury, niezrozumienia tekstu i niezrozumienia intencji autora.

Za zasadną uważam uwagę ks. L. Misiarczyka zawartą w punkcie 2., że na s. 190 *Diatessaron* błędnie jest przypisany Tacytowi, choć w innych miejscach publikacji mowa jest wyraźnie o Tacjanie.

W punkcie 1. autor sugeruje, że na s. 159 przypisy 91, 93, 95, a na s. 160 przypis 97 odnoszą się do jego pracy – *Justyn Męczennik. 1 i 2 Apologia. Dialog z Żydem Tryfonem*. Tymczasem wystarczyło spojrzeć do wykazu skrótów, gdzie termin *Dial.* zawarty w tych przypisach odnosi się do greckiej wersji *Dialogus cum Tryphone Judeo (PG VI)*. Owszem korzystam z polskiego tłumaczenia ks. L. Misiarczyka, ale zaznaczam to jednoznacznie w przypisach 92, 94, 96, 99.

W punkcie 3. recenzent formułuje zarzut, że w analizowanych fragmentach talmudycznych brak jest krytyki tekstu. Chciałbym więc skierować jego uwagę na s. 82-83.87.89.93.108.113.116.118.126.131.133.141.145, gdzie pod tekstami talmudycznymi i tłumaczeniem w języku polskim jest przedstawiony aparat krytyczny uwzględniający Ms z Monachium, Ms z Oxfordu, Ms z Karlsruhe, Ms z Watykanu, Ms z Florencji, Ms Herzog 1 czy różne edycje Talmudu. Choć aparat krytyczny drukowano w tekście mniejszym stopniem pisma, to jednak dziwi bardzo, że nie zauważa go ks. L. Misiarczyk.

W punkcie 4. ks. L. Misiarczyk sugeruje, że zestawiając teksty ewangeliczne i rabiniczne, zdają się zapominać, iż Miszna została zredagowana ok. 200 r., a Talmud kilka wieków później. Odpowiadam na tę błędną sugestię (*nota bene* – piszę szczegółowo o chronologii pism rabinicznych na s. 39, 58; 64), że gdy porównuję teksty Nowego Testamentu z tekstami rabinicznymi, nie chodzi mi o aspekt chronologiczny, ale o ukazanie paraleli pomiędzy nimi oraz ukazanie znajomości przekazu ewangelicznego przez rabinów.

W punkcie 5. recenzent zarzuca mi, że w sposób bezkrytyczny przyjmuję za prawdziwe przypisywanie opinii jakiemuś rabinowi np. z I czy II w. bez odwołania się do innych źródeł. Taką opinię uważam za zdecydowanie bezpodstawną. Odsyłam ks. L. Misiarczyka do s. 34, gdzie czynię metodologiczne założenie, któremu staram się być wierny, na ile jest to tylko możliwe w analizowanych tekstach: „W analizie historyczności wypowiedzi zawartych w tradycjach talmudycznych w niniejszej pracy uwzględnia się zarówno źródła pozatalmudyczne (pisma z Qumran, Nowy Testament, teksty apokryficzne, dzieła Józefa Flawiusza, Filona z Aleksandrii i pisma patrystyczne). Zob. np. s. 81-102, gdzie teksty talmudyczne zawierające sformułowania Ben Stada i Ben Pandera staram się ukazać w ich ewolucyjnym rozwoju, porównując teksty zawarte w Tosefcie, Talmudzie jerozolimskim, Talmudzie babilońskim oraz w odniesieniu do starożytnych świadectw pogańskich (Celsus), apokryficznych (Ewangelia Nikodema, Ewangelia Tomasza) i chrześcijańskich (Orygenes, Tertulian).

W punkcie 6. ks. L. Misiarczyk sugeruje, że w analizie Dwunastego błogosławieństwa (*Birkat ha-Minim*) przytaczam tylko opinie innych i nie proponuję swojej interpretacji. Odsyłam go więc do swoich badań w książce pt. *Synagoga a rodzący się Kościół* (Kielce 2002), gdzie analizuję szczegółowo Janowy termin „aposynagogos” oraz różne formy wydalania ze wspólnot żydowskich. Na wynikach tych badań opieram się także w mojej najnowszej publikacji. Wystarczy tylko dokładniej czytać przypisy – zob. s. 157 nn.

W punkcie 7. dziwi ks. L. Misiarczyka stwierdzenie, że „nowe obszary badawcze, które otwiera niniejsza rozprawa, to np. [...] rola tekstów talmudycznych jako pomostu między tekstami ewangelicznymi a źródłami patrystycznymi”. Zwrócenie przeze mnie uwagi na to zagadnienie kładzie nacisk na *novum* w polskich badaniach. Niniejsza rozprawa jest bowiem napisana w języku polskim i po raz pierwszy prezentuje czytelnikom w tym języku styk tekstów rabinicznych i patrystycznych. Choć ks. L. Misiarczyk wydał w 1999 r. pracę pt. *Il Midrash nel Dialogo con Trifone di Giustino Martire*, to trudno jednak oczekiwać, że ta praca znalazła w Polsce szerszy odbiór poza niewielkim i hermetycznym gronem specjalistów w dziedzinie patrologii.